

на възрожденските градове Хр. Гандев, В. Паскалева, К. Косев, С. Дамянов, изследвания на мнозина музейни сътрудници, между които на първо място на Мих. Грънчаров - Плевен и др./ Особено ясно проличава ролята на външните връзки в публикациите за големите търговски семейства Е. и Хр. Георгиеви /Е. Стателова, Хр. Глушков, Д. Коен/, Тъпчилещови /Е. Давидова/, Арnaudови /М. - Т. Шкодрева/ и други. Колко ценни сведения предоставя документацията за ролята на външно-търговските контакти на възрожденските търговци показва изданието "Семееен архив на Хаджитошеви", където в първия том /ред. К. Възвъзова, З. Маркова/ и особено в неотдавна излязлия от печат втори том с материали главно за втората и началото на третата четвърт на XIX в. /ред. Кр. Шарова, К. Мирчева, съст. К. Мирчева, В. Тарашо-ева и др./ нагледно може да се проследи формирането на вътрешния пазар, благодарение именно на външно-търговските сделки на врачанското семейство, главно със Сърбия и Австрия.

Но чуждестранната информация за българската политическа емиграция е много ценна и нерядко единствена поради спецификата на патриотичната дейност, дори и извън Турция, разбира се най-вече на революционните движения и организации и техните ръководители. Освен това след 1878 г. мнозина от емигрантските дейци не се завръщат веднага или изобщо в България, и намиращите се у тях документи често се разпиляват, а спомените им остават незаписани и неоползотворени от науката. Загиват ръководителите на БРЦК и БРК Левски и Ботев, през 1879 г. умира и идеологът и председател на БРЦК Каравелов, които знаят всички тайни на организацията и дейността на емиграцията. Що се отнася до революционните и други политически освободителни прояви на българския народ, запазена е само частично домашната документация за тях. Колко ценни данни, които биха могли да предоставят конкретни факти, се убеждаваме от няколко запазени по-големи лични архиви - на Ив. Селимински, Ал. Екзарх, семейство Хаджитошеви, а за третата четвърт на XIX в. най-богатият архив за революционното движение на Г. С. Раковски, опазил кореспонденцията си, въпреки многобройните превратности на своята съдба и на последвалия неговия пример П. Хитов, чиято изобилна кореспонденция със сънародници в Сърбия, Румъния и в страната, представя сравнително добре за неговата роля и за дейността и настроенията на българската емиграция в тези две страни, където тя е най-многобройна и най-активна. За жалост животът и проявите на многохилядните български преселници в Русия са само документиран с домашни извори, а руските държавни източници за тях отразяват главно административното им положение и управление, но разбира се и битови, някои културно-обществени и най-добре политическия им живот и прояви. Като изключим наличните и до днес запазените фолклорно-етнографски данни за опазването на националното самосъзнание на българите в Русия, политическите им настроения и действия са само документиран.

Разбира се, наред с няколко големи лични фондове, запазените архивни материали на редица емигранти, макар и в по-малки количества, взети заедно допълват историческата картина. Между тях за третата четвърт на XIX в. се откроя-